

PHILOLOGICAL SCIENCES

PLACE AND MONEY: THE PROBLEM OF CLASSIFICATION OF BORROWINGS (BASED ON SECULAR MONUMENTS OF THE OLD UKRAINIAN LANGUAGE OF THE XIV–XV CENTURIES)

ПЛАЦ І ГРОШІ: ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАПОЗИЧЕНЬ. (ЗА СВІТСЬКИМИ ПАМ'ЯТКАМИ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XIV–XV СТ.)

Yuriy Mishchenko¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-318-7-17>

Грецизми та латинізми, які містять староукраїнські світські пам'ятки XIV–XV століть, було запозичено переважно через посередництво старочеської, старопольської та інших мов. У різних історичних словниках ті самі лексеми можуть позначати або як запозичення з грецької чи латинської мов, або ж як запозичення зі старочеської, старопольської, які мають грецько-латинське походження. Нерозрізнення понять «запозичення», «слово латинського/грецького походження», «грецизм/латинізм» призводить до того, що одне й те саме слово залежно від автора і контексту може бути одночасно «богемізмом», «германізмом» і «латинізмом». Про аналогічну проблему у старопольській мові зазначеного періоду пише Я. Герман [9, с. 308]. Про необхідність розрізняти «германізми» та «полонізми германського походження» писав Б. Кобилянський [2, с. 330]. Загалом можна простежити два принципово різні підходи до класифікації іншомовних запозичень:

1) А. Білецький та О. Пономарів розглядали поняття «грекізм» у найбільш широкому сенсі: аж поки давньогрецький корінь можна було прослідкувати у мові-реципієнті [1], навіть коли відбувся семантичний зсув лексем [5, с. 21];

2) слово вважаємо «-ізмом» з конкретної мови, коли маємо поєднання значення і фонетично-графічної форми його вираження, яке не втратило його під час шляху до мови-реципієнта, як безпосередньо, так і через мови-посередниці [3, с. 29] У межах цього підходу існує широка

---

¹ Educational and Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

варіативність етимологічного розв'язання походження слова. А отже, постає проблема фіксації і створення гомогенного переліку лексики грецьких і латинських запозичень у староукраїнській мові.

Походження староукраїнських слів *плаць* і *грош/гроши*, які потрапляли від мови до мови і набували нових сенсів поступово, порізному визначене мовознавцями. Староукраїнське *плаць* традиційно вважають германізмом [3, с. 24] (із середньовісньонімецької мови), де *plaz* означав «відкритий простір, місце» [8]. Натомість у староукраїнській мові він спершу зустрічається саме як «земельна ділянка під забудову (у місті)» [6, с. 154]. Новолатинське *plattea*, від якого походить *plaz*, уже означало частину відкритого міського простору «місце, відкритий простір, вулиця». Трохи більша семантична різниця з давньогрецьким *πλατεῖα* (*δῶς*) «вулиця; (букв.) широка дорога» [8, с. 269]. «Словник староукраїнської мови XIV–XV» вказує на грецьке походження цього слова (і на увесь ланцюжок запозичень: давньогрецька>латина>середньовісньонімецька>старочеська/старопольська), тоді як «Етимологічний словник української мови» [4, с. 433] та інші дослідники, наприклад С. Гриценко, позначають це слово як германізм, часом додаючи інформацію про попередні етапи його розвитку [3, с. 24].

Семантичний зсув під час запозичення все одно стається, тому межа між латинізмом та богемізмом чи полонізмом латинського походження є конвенційною, як ми бачимо зі словом «гроши». Українські та інші мовознавці визначають його саме як латинізм (часом як богемізм): *гроши*(мн.)<*грош*(одн) (стп *grosz* < стч *groš* «монета» < лат *grossus* (*dēnārius*) – назва монети – «товстий динарій») [6; 10]. Тобто, назва конкретної монети (виражена через словосполучення – іменник і прикметник), трансформувалася спершу в назву іншої монети (чеський *groš*, польський *groš*), а вже потім у збірне поняття – ліквідних цінностей, універсальних засобів обміну. Не лише ССУМ, але й «Етимологічний словник німецької мови» Ф. Клюге [8], «Словник старочеської мови» Я. Гебауера [10], а також «Історичний словник української мови» Є. Тимченка вказують на латинське походження слова [7]. Разом з тим, важливо зазначити, що у цих словниках переважно немає розрізнення понять «грецизм/латинізм» та «слово грецького/латинського походження».

Тобто, слово «*плаць*» і слово «*гроши*» своїм корінням сягають класичних мов. Обидва початково були прикметниками і виконували функцію означення (товстий і плаский), відповідно – конкретної монети та частини полісного простору. Далі це означення перейняло функції тих субстантивів (динарій, вулиця-площа), з якими їх часто вживали. Далі в інших мовах вони вже набули більш конкретних значень, відповідно –

одиниць обміну та назви міського простору, значною мірою зберігши фонетичну форму, яка була в давньогрецькій і латинській мовах.

Отже, слова *groiш* і *плац* у світських пам'ятках староукраїнської мови XIV–XV ст. (як і у сучасній українській мові) означають лише частково те, що вони означали у давньогрецькій і латинській мовах. Разом з тим, укладачі етимологічних словників та інші мовознавці по-різному ставляться до того, у якій мові ці слова набули таких значень, як у староукраїнській мові.

Список використаних джерел:

1. Білецький А. О. Вибрані праці / Упоряд. Н. Ф. Клименко, С. А. Карпіловська, А. О. Савенко. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2012. 792 с. ISBN 978-966-489-124-7
2. Гриценко С. Історія дослідження українського лексикону XVI–XVII ст. *Studia linguistica*. 2014. Вип. 8. С. 325–349. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2014_8_56
3. Гриценко С. П. Лексикон української мови XVI–XVII ст.: статика і динаміка. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 14. С. 20–32.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 1: А–Г / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. 632 с.
5. Пономарів О. Грецизми в українській мові. *Записки Історико-філологічного товариства Андрія Білецького* / Київське наукове історико-філологічне т-во Андрія Білецького; редкол.: Клименко Н. Ф., Мазараті С. М., Пономарів О. Д. [та ін]. Київ, 1997. Вип. 1. С. 21–27.
6. ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. / [редкол.: Л. Л. Гумецька (голова) та ін.]. Київ: Наук. думка, 1977. Т. 1. 632 с.; 1978. Т. 2. 592 с.
7. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. У 2 кн. / В. В. Німчук, Г. І. Лиса (підготували до видання). Київ, Нью-Йорк, 2002. Кн. 1. 512 с. – (Пам'ятки української мови. Серія словників).
8. An Etymological Dictionary of the German Language, P. (1891) by Friedrich Kluge, translated by John Francis Davis. URL: <https://archive.org/details/etymologicaldict00kluguoft/mode/2up>
9. German J. Czy (i jak) warto jeszcze badać staropolskie latynizmy i grecozmy? *LingVaria* Tom 17 Nr 1(33) (2022) Krk.
10. SSČ – Gebauer J. Slovník staročeský. Druhé, nezměněné vydání / Jan Gebauer. – Praha: Academia, 19Díl. 1: [A–J]. – 674 s.; Díl. 2: [K–N]. – 640 s. URL: <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>